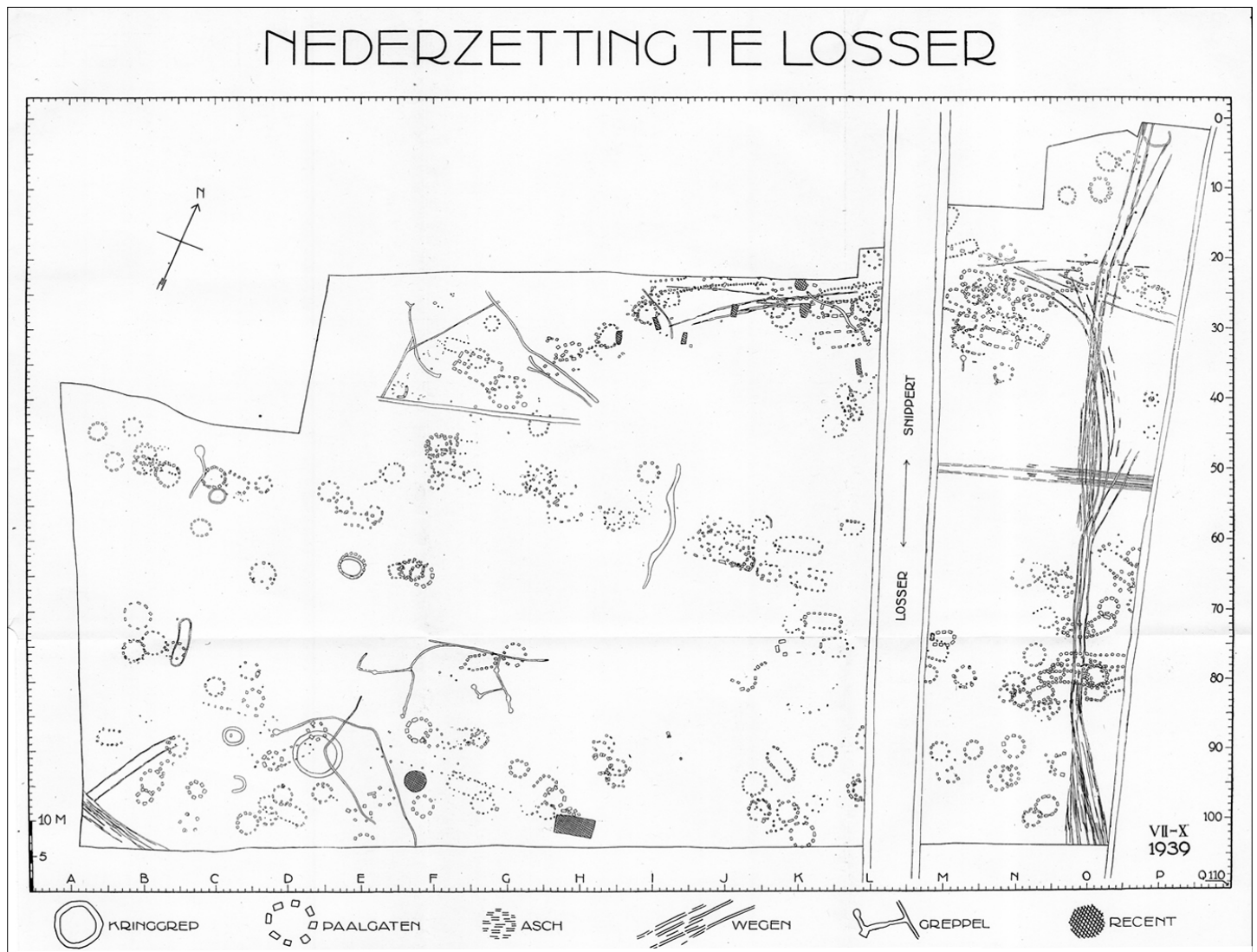

Boerenwagens en karren

Eerste wagensporen in Twente uit het begin van onze jaartelling.

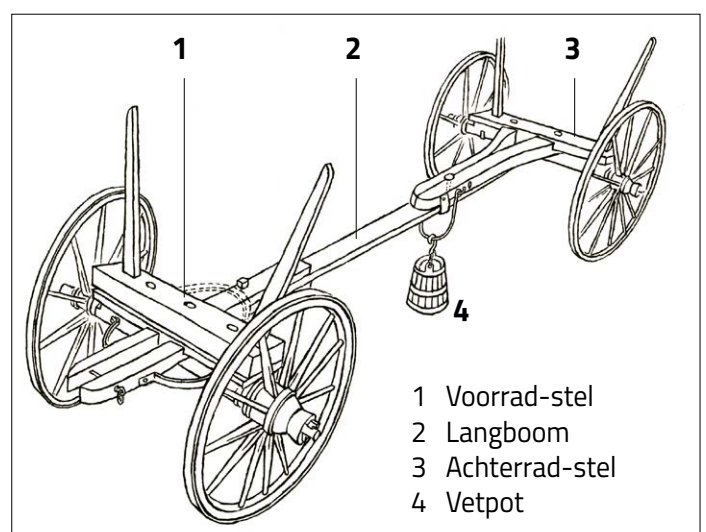

De vierwielige wagen van de Twentse boer werd al eeuwenlang voor heel veel doeleinden gebruikt. Bij opgravingen ten zuiden van Losser werden in 1939 paalgaten blootgelegd van 100 ronde en 40 rechthoekige hutten. Tevens werden hier wagensporen aangetroffen, met 150 cm. afstand tussen de wielen. De vraag blijft natuurlijk van welk soort voertuig deze wielsporen afkomstig zijn.

Pollen-analyse, veenresten en gevonden aardewerk plaatsen deze nederzetting met wielsporen in het begin van onze jaartelling.

In de laatste eeuwen konden we op de boerderij meerdere types wagens en karren vinden die allemaal een eigen vervoersfunctie hebben.

Ander rijdend materieel (gereedschappen en werktuigen) laten we hier even buiten beschouwing. Hierover meer informatie bij landbouwwerktuigen.

Tekening van een basismodel voor een boerenwagen. Met allerlei aanvullende onderdelen maakt de boer de wagen geschikt voor het doel waarvoor hij hem wil gebruiken.

(tek. uit: "Twentse woorden en gezegden van J.W.M. Gigengack - 1979)

EEN AANTAL TYPEN WAGENS OP DE BOERDERIJ

Kruiwagen

Vervoermiddel met één wiel en twee handvatten.

Kruiwagens worden al eeuwenlang gebruikt en waren oorspronkelijk uitsluitend geheel van hout en als platte wagen geconstrueerd. In eerste aanleg was het een doorontwikkelde draagbaar voor mensen maar al snel werd hij ook gebruikt voor andere lasten. Handig en wendbaar voor het verplaatsen van o.a. zand, mest, veevoer, tuinafval, stenen, etc. op de boerderij. Niet stapelbaar materiaal werd in manden op de wagen vervoerd. Sinds ca. 1675 werd er ook een bakkruiwagen gebouwd.

De kruiwagen werd lange tijd ook gebruikt om producten mee te vervoeren naar de markt (Markt, schilderij van Pieter Aertsen - 1550).

Markt (1550) - Pieter Aertsen.

Lucas Cranach de Oude - (1546) fragment

Kruiwagen - plateau model

Kruiwagen - voor 't Spieker bij de Wendezoele

Stortkar - type dat gebruikt werd op de oostelijke zandgronden

Boerenkar (stortkar)

Tweewielig vervoermiddel dat geduwd of getrokken kon worden door mens, hond, bok, paard of een os. Een handkar werd buiten de boerderij regelmatig gebruikt om producten te bezorgen bij de mensen aan huis. Op de boerderij werd vaak de één assige kar met grote wielen gebruikt, getrokken door het paard. Hier werd echter vaker een driewielkar ingezet omdat deze zonder trekdier kon blijven staan op drie wielen.

Driewielkar (kiep) - foto 1941 bij een Twickelboerderij

Hondenkar bij de Wendezoele

Driewielkar

Een type boerenkar met drie wielen - twee grote onder het laadvlak en een derde kleiner wiel aan de voorkant. Dit wiel is wendbaar. Een manusje van alles en bestond ook in een uitvoering die kon "kiepen". Voor het vervoer van graan, aardappelen, stenen, zand, werktuigen, mest, zaaigoed, bieten, rapen... tot zelfs dieren toe.

DE BOERENWAGEN

Een vierwielig vervoermiddel voor hooi, schoven, knollen, voer, kunstmest, verkoopwaar naar de markt, melk naar de 't fabriek etc. Maar ook wel voor personenvervoer naar de stad, kerk, visite of om begraven te worden - dan vaak in een iets verkorte uitvoering als zg. kleeuwagen of zeilwagen (zie foto onder).

De boerenwagen (Twente: Laankwagen), zoals die tot kort na de tweede wereldoorlog in Twente in bedrijf was wordt gekenmerkt door drie basiselementen:

1. Het voorrad-stel

't Vuurstel - de vuurkeie - de vuurwage of de vuurkeer, zoals het voorradstel op verschillende plaatsen in Twente werd genoemd;

2. De langboom

't Laankwage - laankwaag of 't laankhooft, benamingen voor het lange middendeel van de wagen;

3. Het achterradd-stel

't Achterstel - de achterkeie - de achterkeer of de achterwage, zoals het achterste deel werd genoemd.

Varkentjes (ver)kopen op de markt in Ommen.

Begrafenis van Albert Breukers (1868-1903) in Hengelo, 1903.

Even bijpraten op de "parkeerplaats" voor de markt in Tubbergen. Boeren laten hun mooie wagen graag even zien.

Hierboven een zg. keezenbrik, een boerenwagen met geveerd onderstel voor meer comfort. Deze wagen werd door het soepele rijden vaak gebruikt voor vervoer van kwetsbare producten zoals boter, kaas eieren en dieren etc.

Twentse bruiloftswagen

Boerenbruiloft - "meuten" (borrel schenken onderweg)

Kleedwagen (speelwagen)

Bouwstraat - Rijssen. Stadsboerderijen zonder parkeerprobleem.

WIELEN

Zonder wiel geen wagen en de bouw van een wagen begon met het maken van de spaken: 12 stuks voor een voorwiel en 14 voor een achterwiel. De wielnaven werden gedraaid met daarin gaten waarin de spaken met een zware hamer werden gedreven. Hierbij was de juiste stand (hoek) van de spaken belangrijk voor de sterkte van de wagen die heel wat te verduren had met vrachten op hobbelige wegen. Het wiel wordt dus samengesteld uit de naaf, spaken en vellingdelen.

BANDJE EROM

Als de wielen in elkaar zaten gingen ze naar de smid die er ijzeren "banden" voor maakte. Hiervoor smeedde hij een ijzeren hoepel die een iets kleinere diameter had dan het wiel. De band werd verhit, waardoor hij uitzette en om het wiel kon worden gelegd. Het gloeiende ijzer werd dan met water afgekoeld waarna de band zo kromp dat hij muurvast om het wiel zat.

Terug bij de wagenmaker werden pas de gaten voor de assen in de naven geboord voor het aanbrengen van de assen. Assen waren oorspronkelijk ook van hout, later met een metalen beschermlaag en daarna ook wel geheel van metaal.

Omdat er heel vaak en veel gesmeerd moest worden hing onder het langhout meestal een "Vetpot", zodat het smeermiddel altijd bij de hand was (in het verleden vaak dierlijke vetten).

Wagenmaker bezig met het in elkaar slaan van een wagenwiel. Daarna nog naar de smid voor een ijzeren hoepel.

Wagenwielen als decoratie tijdens de Wendezoedagen.

Jan Luyken (1649-1712) - "De Waagemaaker"
Uit: "Spiegel van het Menselyk Bedryf" met gedetailleerde etsen van van talloze beroepen uit die tijd.

Omdat de wagen ook regelmatig werd ingezet voor gebruik in de privé sfeer, had de boer vaak de beschikking over bankjes die met haken over de zijschotten werden gehangen, aangevuld met sierelementen zoals het achterschamel en zijborden met steekleer. Vaak met specifieke kenmerken en motieven per landsteek. In Twente was men meestal aardig bescheiden. Als de boer in goede doen was wilde hij dat graag laten zien en schafte zich dan vaak een speciale wagen aan:

DE SPEELWAGEN (kleedwagen)

Deze wagen werd hoofdzakelijk gebruikt voor "plezierritten", naar de markt en kerk etc. De wagen werd secundair ook wel gebruikt voor transport van hooi en rogge.

De speelwagen was een voertuig voor de boer die iets meer te besteden had want ook een boer liet graag zien dat hij hard werkte voor zijn geld en pronkte daarom ook wel met zijn "sundaagnse" wagen bij bezoeken of ritje naar stad of dorp (kerk).

De speelwagen lijkt in opbouw en uitvoering veel op een kleinere uitvoering van de hiervoor besproken boerenwagen. Veel van wat daarop van toepassing is, geldt dus ook voor de speelwagen.

De meeste boerenwagens zijn dus in constructie en

Speelwagen (kleedwagen) uit 1870

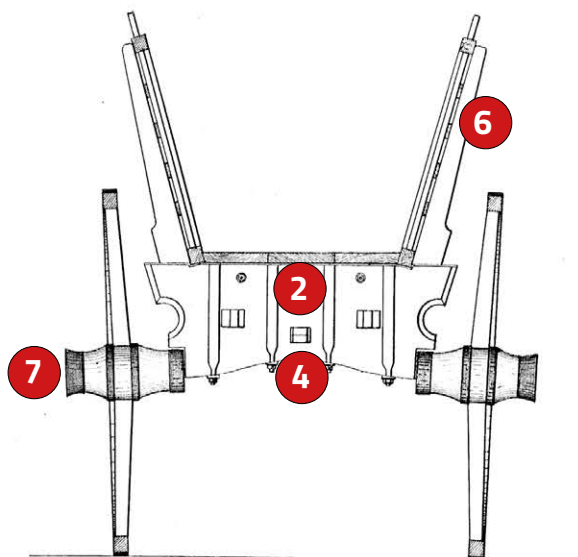
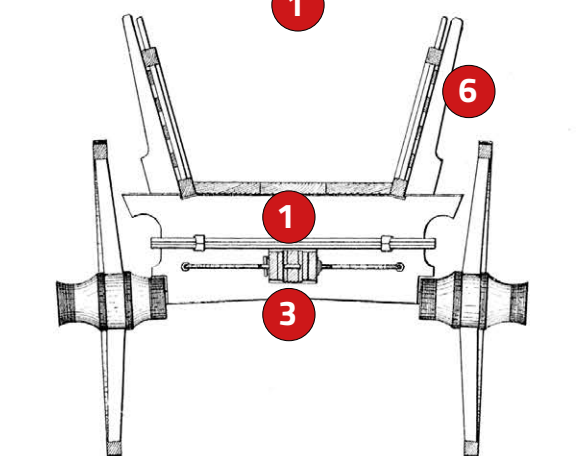
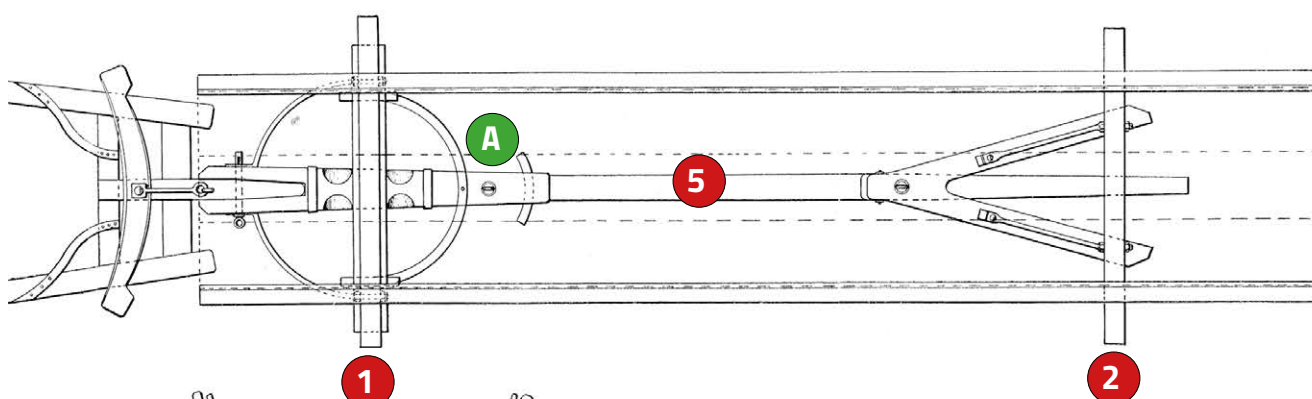
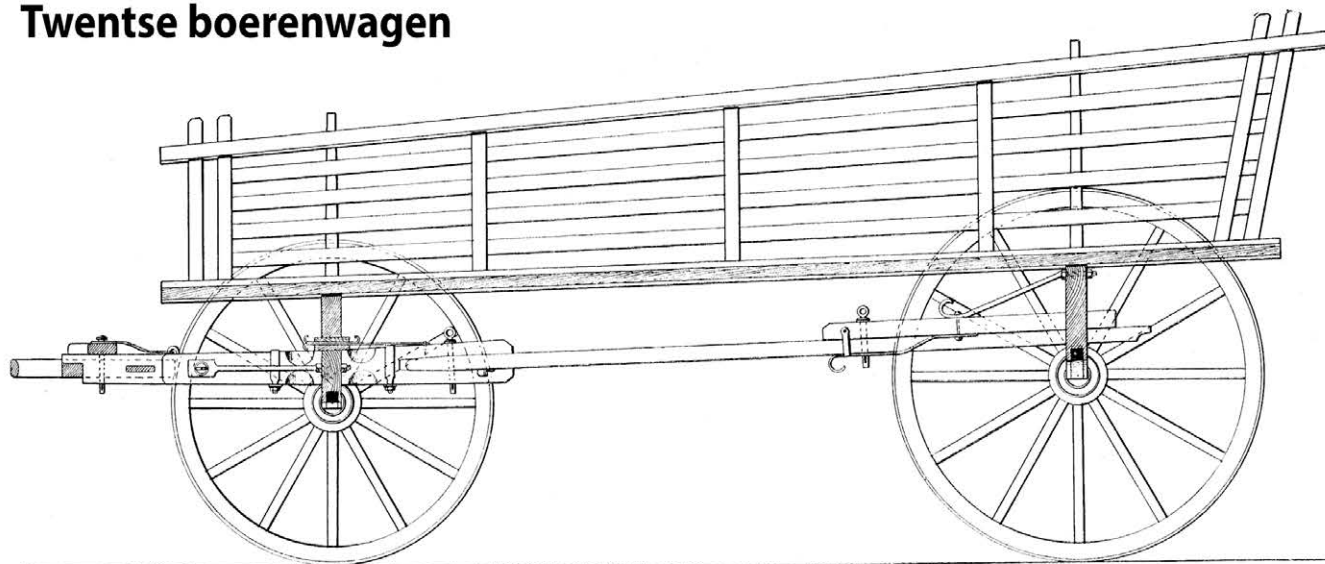
uiterlijk gelijk maar met een aantal regionaal bepaalde verschillen. De plaatselijke wagenmaker, één van de belangrijkste ambachtslieden in een dorp, was mede bepalend voor de uitvoering en ook de smid droeg zijn steentje bij aan het uiterlijk en de constructie van de wagen. Hij zorgde voor het ijzer- en smeedwerk waarmee de wagen in elkaar werd gezet. Een goede samenwerking tussen smid en wagenbouwer is essentieel.

Voor belangstellenden: bezoek eens een wagenbouwer. De vroegere werkplaats van Van den Barg Wagenbouw is nog te zien aan het Bornsevoetpad nr. 1 of Wagenmakerij Langenhof aan de Rijssensestraat 128 bij Wierden.

Noabers in kleedwagen op weg naar de "Brulfte".

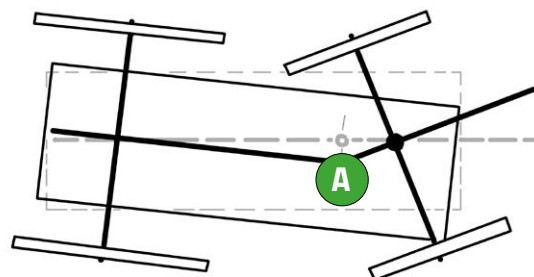
Twentse boerenwagen

Basismodel Twentse boerenwagen

Enkele belangrijke onderdelen:

1. Voorschamel
2. Achterschamel
3. Voorasdam
4. Achterasdam
5. Langboom
6. Rongen
7. As - wielnaaf - wiel

A. Toepassing van een zg. "gebroken" langboom zorgt voor een kleinere draaicirkel.